

It is noted that the following factors were the basis for the establishment and formation of women's NGOs in the south of Ukraine for the purpose of educational activities: low educational level of the population, insufficient number of educational institutions, dissatisfaction with the low social status of women, the desire for self-education and self-development, and others.

The role and place of women in the organization of educational work among the population of Ukraine during this period is emphasized. It is emphasized that, along with other educational public organizations, women took an important place and influenced the further development of women's educational movement in the South of Ukraine.

The peculiarities of development of female educational and pedagogical organizations in the South of Ukraine during the period of its establishment and formation (the end of the nineteenth century - the first quarter of the twentieth century) are presented.

Different directions of educational activity of female intellectuals and women's centers in the South of Ukraine in the studied period (the founding of educational institutions, kindergartens, libraries, reading clubs, interest groups, creation of charitable organizations, publishing activities, etc.) are considered. The ways of struggle of the representatives of the female intellectuals with the ignorance of the population in the southern region in this period by means of the creation of charitable women's NGOs are described in detail.

The examples of educational activities of women's NGOs as well as of individual women affecting the level of education of the population of the South of Ukraine (opening private schools at their own expense and involving authorities and other materially able to help people to create educational institutions, etc.) are given.

Key words: female intellectuals, educational and pedagogical activity, South of Ukraine, the end of the XIX century - the first quarter of the twentieth century, women's NGOs, formation, educational work, charity women's NGOs.

Дата надходження статті: «27» червня 2018 р.

УДК 373.3:37.037

Школьна М. С.*

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

У статті розглянуто історико-педагогічні аспекти проблеми формування в молодших школярів позитивного ставлення до навчання; уточнюється сутність поняття «позитивне ставлення до навчання»

Проблема формування в молодших школярів позитивного ставлення до навчання сягає своїм корінням в епоху Відродження, знайшла відображення в працях класиків педагогічної думки.

Вивчення української педагогічної думки, яка співзвучна нашому дослідженню, дозволяє констатувати, що прогресивно мислячі педагоги України вказували на необхідність виховання в дітей свідомої потреби в навчанні, пізнавального інтересу.

Проблема формування в дітей позитивного ставлення до навчання розглядається через виховання пізнавального інтересу, пізнавальної активності, емоційної сприйнятливості навчання в цілому, гуманістичному підході з боку вчителя.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури уточнено сутність поняття «позитивне ставлення до навчання» в молодших школярів як інтегративної властивості особистості, яка складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-потребового, емоційно-вольового, діяльнісно-практичного. Це ставлення в молодшому шкільному віці виявляється у сформованості соціальних та навчально-пізнавальних мотивів учіння, стійкому емоційному стані дитини, в адекватно сформованій позитивній самооцінці,

*© Школьна М. С.

емоційно-позитивному характері відносин із однолітками, педагогами та батьками, пізнавальній та соціальній активності молодшого школяра.

Формування в молодших школярів позитивного ставлення до навчання передбачає комплексний вплив на мотиваційно-потребову, емоційно-вольову та діяльнісно-практичну сфери свідомості дитини через забезпечення позиції суб'єкта освітнього процесу в спільній діяльності учнів. Власне діяльність опосередковує ставлення особистості із соціальним середовищем та ставлення до самої діяльності.

Ключові слова: історико-педагогічні аспекти, навчання, ставлення, пізнавальний інтерес, пізнавальна активність, позитивне ставлення до навчання, молодші школярі, гуманістичний підхід.

Однією з найсуттєвіших завдань сучасного етапу вітчизняної системи освіти, яка відображає основні тенденції розвитку світової педагогічної теорії і практики є виховання людини, яка здатна до самостійного творчого засвоєння накопиченого людством соціального досвіду, досягнень науки і культури.

Особливу роль у цьому процесі відводиться початковій школі, оскільки саме в молодшому шкільному віці закладаються основи пізнавальних вмінь та навичок, починають розвиватися соціальні пріоритети особистості.

Ця проблема вже розглядалась у педагогіці. Їй присвячено праці класиків педагогічної думки (К. А. Гельвецій, Я. А. Коменський, Я. Корчак, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, Л. М. Толстой, К. Д. Ушинський та ін.).

Концептуальні положення особистісно орієнтованого навчання вчені розглядають у контексті гуманістичного напрямку в психології (К. Роджерс, Е. Фром, К. Хорні, В. Франкл та ін.). Сучасні вимоги до формування особистісного підходу знайшли відображення в дослідженнях І. Д. Беха, С. І. Подмазіна, І. С. Якиманської та ін.

У контексті формування позитивного ставлення молодших школярів до навчання велике значення мають дослідження Ш. О. Амонашвілі, Н. П. Зубалій, О. К. Дусавицького, О. І. Киричук, А. К. Маркової та ін. Автори розкривають шляхи підвищення сформованості в молодших школярів позитивного ставлення до навчання.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури уточнено сутність поняття «позитивне ставлення до навчання» в молодших школярів як інтегративної властивості особистості, яка складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-потребового, емоційно-вольового, діяльнісно-практичного. Це ставлення в молодшому шкільному віці виявляється у сформованості соціальних та навчально-пізнавальних мотивів учіння, стійкому емоційному стані дитини, в адекватно сформованій позитивній самооцінці, емоційно-позитивному характері відносин із однолітками, педагогами та батьками, пізнавальній та соціальній активності молодшого школяра.

Формування в молодших школярів позитивного ставлення до навчання передбачає комплексний вплив на мотиваційно-потребову, емоційно-вольову та діяльнісно-практичну сфери свідомості дитини через забезпечення позиції суб'єкта освітнього процесу в спільній діяльності учнів. Власне діяльність опосередковує ставлення особистості із соціальним середовищем та ставлення до самої діяльності.

Мета статті – розглянути історико-педагогічні аспекти проблеми формування в молодших школярів позитивного ставлення до навчання.

Історія питання щодо формування в дітей позитивного ставлення до навчання, пізнавального інтересу сягає своїм корінням в епоху Відродження.

У кінці XIV – на початку XV століть педагог-гуманіст Вікторіно-да-Фельтре організував школу «Дім радості», в основу організації якої було покладено принципи гуманістичної педагогіки. Велике значення приділялося грі, розвитку фізичних та духовних сил дитини, що сприяло формуванню в учнів позитивного ставлення до навчання.

У кінці XV-на початку XVI століть педагог-гуманіст Франсуа Рабле [5] відстоював ідеї гуманістичного виховання, багаторівневої освіти, розвитку самостійності мислення, творчості, активності, наочності навчання, тобто всіх тих шляхів та засобів, які сприяли вихованню інтересу до пізнання. У романі «Гагрантюа і Пантагрюель» Ф. Рабле висміював старі методи навчання, що зводилися до безглузлого зубріння й пропонував нову систему навчання та виховання, яка мала формувати гармонійно розвинуту особистість.

У другій половині XVIII століття грамотність та освіта були доступні небагатьом людям, а навчання зводилося переважно до зубріння текстів. Становлення капіталізму в цей період потребувало більшої кількості грамотних людей. Отже, виникла історична необхідність створення системи освіти, що відповідала б вимогам суспільства.

Засновником наукового підходу до теоретичного та практичного вирішення проблеми формування позитивного ставлення до навчання був Я. А. Коменський. У «Великій дидактиці» він писав: «Як б заняття не розпочинати, важливо, перш за все, збудити в учнів серйозну любов до нього, довести переваги цього предмету, його користь» [7, с. 354].

Джон Локк [5] уважав, що в процесі навчання в дітей необхідно викликати інтерес, розвивати допитливість, самостійність суджень. За таких умов процес навчання буде викликати в дітей позитивні емоції.

Схожу із Я. А. Коменським та Д. Локком позицію зайняв І. І. Бецькой [5], який був упевнений у тому, що природу дитини неможливо розбудити доти, поки навчання буде тужливим, треба заохочувати дітей до занять, викликати в них любов до навчання.

І. Ф. Гербарт важливою умовою та засобом успішного навчання уважав інтерес. На його думку, «... те, що вивчається із задоволенням, вивчається швидко й ґрунтовно засвоюється» [5, с. 81].

К. А. Гельвецій писав: «На землі інтерес є великим чарівником, який змінює в очах усіх істот вид всілякого предмету. Чого ми тільки не здатні зробити під впливом інтересу» [3, с. 373].

Таким чином, для успішного навчання необхідно спочатку формувати в дітей позитивне ставлення до нього.

Вивчення педагогічної думки України переконує нас у тому, що проблему виявлення умов, чинників, шляхів, засобів формування в дітей позитивного ставлення до навчання в тій чи іншій формі досліджувало багато українських педагогів.

Здійснимо короткий екскурс в історію цього питання.

У боротьбі проти польсько-католицького гноблення створювалися братства. При братствах створювалися братські школи, які протистояли польським католицьким школам та були одним із засобів боротьби з національним та релігійним гнобленням.

Першою українською братською школою була Львівська, яка заснована в 1586 році.

Відаючи дітей до школи, батьки знайомилися зі статутом школи, у якому, окрім багатьох інших питань, докладно називалися якості вчителя. Учитель має ставитися до дитини вимогливо, але з любов'ю, а також бути «благочестивим, розсудливим, смиренно мудрим» [1, с. 149].

Для програм братських шкіл характерним був відхід від середньовічних поглядів щодо питань виховання та навчання. Навколо братств об'єднувалися прогресивно налаштовані діячі-письменники, поети, педагоги: Стефан та Лаврентій Зизаній, Арсеній Еласонський, Памва Беринда, Кирило Старовецький, Іов Борецький, Мілентій Смотрицький. Вони надавали великого значення формуванню особистості вихованців, звертали особливу увагу на методи роботи з дітьми, особливо на ті, які сприяють пробудженню пізнавального інтересу [1, с. 23-28].

Значний внесок у розвиток педагогічної думки України зробив викладач Києво-Могилянської академії П. Могила [1], який сформулював педагогічні рекомендації педагогам, в одному з пунктів якого було вказано на необхідність врахування

індивідуальних особливостей дитини з метою визначення найбільш відповідного підходу до неї та більш повної реалізації її здібностей.

Вивчення педагогічної думки XVII-XX століть з проблем, які співзвучні нашому дослідженню, дозволяє констатувати, що прогресивно мислячі письменники, педагоги України вказували на необхідність виховання в дітей свідомої потреби в навчанні, пізнавального інтересу.

Зокрема, І. Борецький [5] наголошував на залежності виховання від природних здібностей дитини. Велика заслуга його в тому, що він одним із перших усвідомлював, що людина є не тільки об'єктом подій, а й їхнім суб'єктом.

П. Попович-Гученський твердо відстоював гуманістичний принцип рівного права людей на розвиток своїх природних нахилів, задоволення духовних (пізнавальних) потреб [2, с. 88-90].

С. Яворський [1] у своїх творах закликав молоде покоління до набуття знань, тобто до формування в дитини пізнавальної потреби.

Український філософ, письменник, педагог Г. С. Сковорода [1] зробив значний внесок у розвиток педагогічної науки України. На його думку, не той дурний, хто не знає, а той, хто знати не хоче. Головними дидактичними поглядами Г. С. Сковороди є виховання в дітей інтересу до знань, врахування вікових особливостей, свобода людської думки, доступне викладання матеріалу.

С. В. Васильченко [1] турбувався про розширення світогляду дітей, формування в них самостійного мислення. Він виступав за таку організацію освітнього процесу в школі, яка забезпечувала б усебічний розвиток дитини.

Видатний педагог К. Д. Ушинський [12] наголошував на важливості зв'язку інтересу із розвитком та поглибленням почуттів дитини, які допомагають їй формувати уявлення про предмети, тобто в розвитку цікавості важливим є почуття задоволення, що сприяє тому, що навчання стає радісним.

Аналіз літератури дає можливість зробити висновок: здійснення усіх перерахованих вимог щодо організації освітнього процесу неможливе без творчого, гуманного вчителя.

Особистість учителя, безсумнівно, впливає на особистість учня. Отже, до особистості вчителя мають висуватися чіткі вимоги.

Зокрема, Ф. Прокопович [1] уважав, що успіху досягає той учитель, який поважає особистість учня.

Г. С. Сковорода [1] у вихованні та навчанні звертав увагу на любов педагога до дитини.

Т. Г. Шевченко [1] велике значення у вихованні дитини надавав учителю.

О. В. Духнович зазначав, що вирішальну роль у формуванні особистості належить учителю. Він писав: «Учитель – просвітник народу» [1, с. 203].

Ми погоджуємося з його думкою, що вчитель має бути лагідним, щоб учні ставилися до нього з любов'ю та довірою. Учні, які люблять свого наставника, будуть із радістю ходити до школи, уважно його слухати.

Я. Ф. Чепіга писав: «Учитель у своєму ідеальному ореолі займає видатне місце в еволюційному русі людської думки та в духовній творчості людства» [1, с. 9]. Він був упевнений у тому, що вчителю необхідно досягнути загальнолюдських цінностей, розвивати свої здібності, виховувати свій характер і волю. Отже, без цього не можливо стати справжнім прикладом для дітей.

А. С. Макаренко [8] велике значення в розвитку інтересу до навчання надавав методичній майстерності вчителя.

Вирішальною умовою результативності різних форм впливу на особистість дитини В. О. Сухомлинський [11] уважав пробудження в дитини «почуття здивування та радості відкриття», виховання в учнів емоційного сприйняття не тільки щодо матеріалу, який вивчається, а й до навчання в цілому. Він указував на значення особистості вчителя

в освітньому процесі.

В. О. Сухомлинський писав: «Моїм непорушним педагогічним переконанням є істина: чуйність і лагідність – та духовна сила, яка здатна вберегти дитяче серце від брутальності, озлоблення, жорстокості й байдужості, від безсердечного ставлення до всього доброго й світлого в житті, насамперед, до сердечного, теплого слова» [11, с. 55].

Аналіз проаналізованих джерел дозволяє стверджувати, що передові українські педагоги цінували педагога-творця, педагога-майстра, який не припускав у своїй роботі одноманітності та викликав позитивні емоції у своїх вихованців.

Таким чином, проблема формування в дітей позитивного ставлення до навчання розглядається через виховання пізнавального інтересу, пізнавальної активності, емоційної сприйнятливості навчання в цілому, гуманістичному підході з боку вчителя. Ця проблема хвилювала відомих педагогів протягом багатьох століть.

У контексті формування ставлення до навчання велике значення мають дослідження (Ш. А. Амонашвілі, О. К. Дусавицького, О. І. Киричук, А. К. Маркової та інших). Автори розкривають питання, пов'язані із взаємовідносинами вчителя та учнів, ставленням учителя до дитини, розумним використанням методів стимулювання в системі оцінювання.

У зазначених дослідженнях оцінювання розглядається як важливий чинник, мотивуючий навчальну діяльність школярів. Дослідники роблять висновок, що оцінкою треба вміло користуватися, оскільки вона впливає не тільки на ситуативні мотиви навчальної діяльності, а й формує самооцінку учнів, стійку мотивацію та цілий ряд інших особливостей особистості.

Дослідження, проведені О. І. Киричук [6], дають підстави стверджувати, що одним із об'єктивних чинників, який визначає ставлення дитини до навчальної діяльності, є її стан у системі особистісних взаємовідносин колективу.

Аналізуючи психолого-педагогічні характеристики дітей, які знаходяться в певному становищі в класі, дослідники висловлюють припущення, що суттєвими чинниками, які безпосередньо впливають на становище учнів у класному колективі є: 1) здібності учня; 2) його успішність; 3) навчальна дисципліна; 4) колективістські якості.

Поряд з цими чинниками значне місце посідає оцінка кожного школяра вчителем та його особисте ставлення до нього, що обумовлено тими ж чинниками. Частина вказаних умов, які не залежать від особистості вчителя, мають об'єктивний характер. Інші залежать безпосередньо від діяльності вчителя.

О. К. Дусавицький [4] досліджував розвиток пізнавальних інтересів дітей залежно від способу навчання. Автор дійшов висновку, що за умови відповідної зміни способу навчання молодших школярів удається забезпечити формування стійкого позитивного ставлення дітей до навчання, створити необхідні передумови для інтелектуального розвитку потребно-мотиваційної основи навчальної діяльності, частково для формування повноцінних широких соціальних мотивів.

Серед досліджень із проблеми формування мотивації навчання, ставлення до навчання, виділяються дослідження, які проводилися під керівництвом А. К. Маркової [9]. Ці дослідження спрямовані на виявлення умов формування навчально-пізнавального мотиву, що розглядався як переважна орієнтація школяра на оволодіння способами дії.

У психолого-педагогічній літературі виділені такі особливості емоційного клімату, які є необхідними для створення та підтримки позитивного ставлення дитини до навчання: 1) позитивні емоції, що пов'язані зі школою в цілому; 2) позитивні емоції, що обумовлені рівними, добрими діловими взаємовідносинами школяра з учителями, товаришами, відсутністю конфліктів з ними; 3) емоції, що пов'язані з усвідомленням кожним учнем своїх великих можливостей у досягненні успіхів у навчальній роботі, у переборюванні труднощів, у вирішенні складних завдань; 4) позитивні емоції, які

викликані навчальним матеріалом; 5) позитивні емоції, які виникають у процесі оволодіння учнями прийомами самостійного вивчення матеріалу, новими способами удосконалення своєї навчальної роботи, самоосвіти.

Отже, історико-педагогічні аспекти проблеми формування в молодших школярів позитивного ставлення до навчання сягає своїм корінням в епоху Відродження. Вона знайшла відображення в працях класиків педагогічної думки. Педагоги прагнули до популяризації ідеї пошвавлення навчання.

Вивчення педагогічної думки XVII-XX століть із проблем, які співзвучні нашому дослідженню, дозволяє констатувати, що прогресивно мислячі письменники, педагоги України вказували на необхідність виховання в дітей свідомої потреби в навчанні, пізнавального інтересу.

Проблема формування в дітей позитивного ставлення до навчання розглядається через виховання пізнавального інтересу, пізнавальної активності, емоційної сприйнятливості навчання в цілому, гуманістичному підході з боку вчителя. Ця проблема хвилювала відомих педагогів протягом багатьох століть.

У подальших наукових розвідках доцільно проаналізувати стан сформованості позитивного ставлення до навчання в молодших школярів.

Література:

1. Антология педагогической мысли УССР / сост. Н. П. Калениченко. М.: Педагогика, 1988. 640 с.
2. Бабишин С. Д. Педагог XVII століття П. Попович-Гученський. *Рідна школа*. 1992. № 2. С. 88-90.
3. Гельвеций К. А. Сочинения: в 2-х т. / перевод Х. Н. Момоджяна М.: Мысль, 1973. Т.1. 647 с.
4. Дусавицкий А. К. Загадка птицы Феникс. М.: Знание, 1978. 127 с.
5. История педагогики: учебник для студентов пед. ин-тов / Н. А. Константинова, Е. Н. Медынский, М. Ф. Шаббаева. М.: Просвещение, 1982. 447 с.
6. Киричук Е. И. Воспитание интереса к учебной деятельности у учащихся младшего школьного возраста: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Одесский гос. ун-т им. И. И. Мечникова, Одесса, 1969. 20 с.
7. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения. М.: Учпедгиз, 1939. 320 с.
8. Макаренко А. С. Методика виховної роботи. К.: Рад. школа, 1990. 336 с.
9. Маркова К. А., Матис Т. А., Орлов А. Б. Формирование мотивации учения: Книга для учителя. М.: Просвещение, 1990. 192 с.
10. Руссо Ж-Ж. Трактаты. М.: Мысль, 1969. 640 с.
11. Сухомлинський В. О. Вибрані пед. твори: у 5-ти т. К.: Радянська школа, 1977. Т 5. 639 с.
12. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения. М.: Просвещение, 1968. 557 с.

Shkolna M. S.

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE PROBLEM OF THE FORMATION OF A POSITIVE ATTITUDE TOWARDS THE STUDIES AMONG YOUNGER SCHOOLCHILDREN

The article discusses historical and pedagogical aspects of the problem of the formation of a positive attitude towards the studies among younger schoolchildren; clarifies «a positive attitude to the studies».

The problem of the formation of a positive attitude towards the studies among younger schoolchildren reaches its roots in the era of Renaissance. This problem can also be found in the works of fathers of a pedagogical thought.

The study of a Ukrainian pedagogical thought which is in line with our research enables us to state that forward-minded pedagogues of Ukraine have emphasized the necessity of cultivating in children a conscientious need in studying, developing their cognitive interest.

The problem of the formation of a positive attitude towards the studies in younger schoolchildren can be considered from the point of view of developing their cognitive interest, cognitive activeness, emotional sensibility of the studies, and a teacher's humanistic approach.

The author clarifies a «positive attitude to the studies» among younger students on the basis

of psychological and pedagogical literature. It is presented as an integrative quality of a personality which consist of three interconnected components such as motivational and demanding, emotional and willing, activity and practical. This attitude in younger students is manifested by the level of the formation of social and academic and cognitive motives of the studies, resistant emotions of a child, adequately formed positive self-assessment, emotional and positive nature of relations with peers, pedagogues and parents, cognitive and social activeness of a younger student.

The formation among younger students a positive attitude to the studies is a complex impact on the motivational and demanding, emotional and willing, and activity and practical parts of a child's conscience by providing the position of an agent of an academic process in students' joint activity. The activity itself is the medium between a personality's attitude with a social background and the attitude to the activity itself.

Key words: historical and pedagogical aspects, the study, an attitude, a cognitive interest, a cognitive activeness, appositve attitude towards the studies, younger schoolchildren, humanistic approach.

Дата надходження статті: «30» серпня 2018 р.

УДК 373.3(477.54)(09) «1803/1917»(043.3)

Щетина Т. П.*

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОСВІТИ ЖІНОК У ХЕРСОНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ВПРОДОВЖ XIX СТ.

Статтю присвячено особливостям формування та функціонування навчальних закладів для жінок Херсонської області впродовж XIX століття, проаналізовано вплив різних факторів на процес формування та розвитку системи освіти Херсонської області в досліджуваний період. Викладено визначення соціально-економічних, культурних та етнічних умов формування та розвитку жіночої освіти в Херсонській області в зазначених хронологічних межах й надано перелік навчальних закладів, у яких жінки отримували освіту.

Закцентовано увагу на тому, що проблема формування та розвитку жіночої освіти на українських землях, що входили до складу імператорського (російського та австрійсько-угорського), набула своєї значущості та актуальності в останнє десятиліття XX століття.

У статті докладно висвітлено процес формування жіночої освіти та всі труднощі на шляху її розвитку. У процесі вивчення зазначених проблем було встановлено, що в першій половині XIX століття жіноча освіта в Херсонській губернії здійснювалася в окремих навчальних закладах (церковно-оздоровчі школи, гуртожитки та школи), навчальний процес яких був спрямований на надання першочергових знань для майбутніх дружин та матерів. Тобто відзеркалено освітню політику того часу: держава розглядала жінок лише як домогосподарок, дружин та матерів і не намагалася забезпечувати їм можливість для здобуття освіти.

З'ясовано, що відповідно до логіки еволюційного розвитку соціальної ролі жінки наприкінці XIX століття, крім базової початкової освіти, жінки вже мали можливість отримати професійнозорієнтовану освіту в державних та приватних установах. Вузьке коло професій було визнане державою як галузь корисної службової діяльності жінок. Підкреслено також й іншу особливість політики царського уряду – перетворення жіночих гімназій на привілейовані навчальні заклади, у яких могли навчатися в основному діти заможних родин.

Ключові слова: жіноча освіта, навчальні заклади для жінок, базова початкова освіта, південні території, першочергові знання, останні десятиліття, соціальні ролі, Херсонська губернія.

*© Щетина Т. П.